

FELSEFE

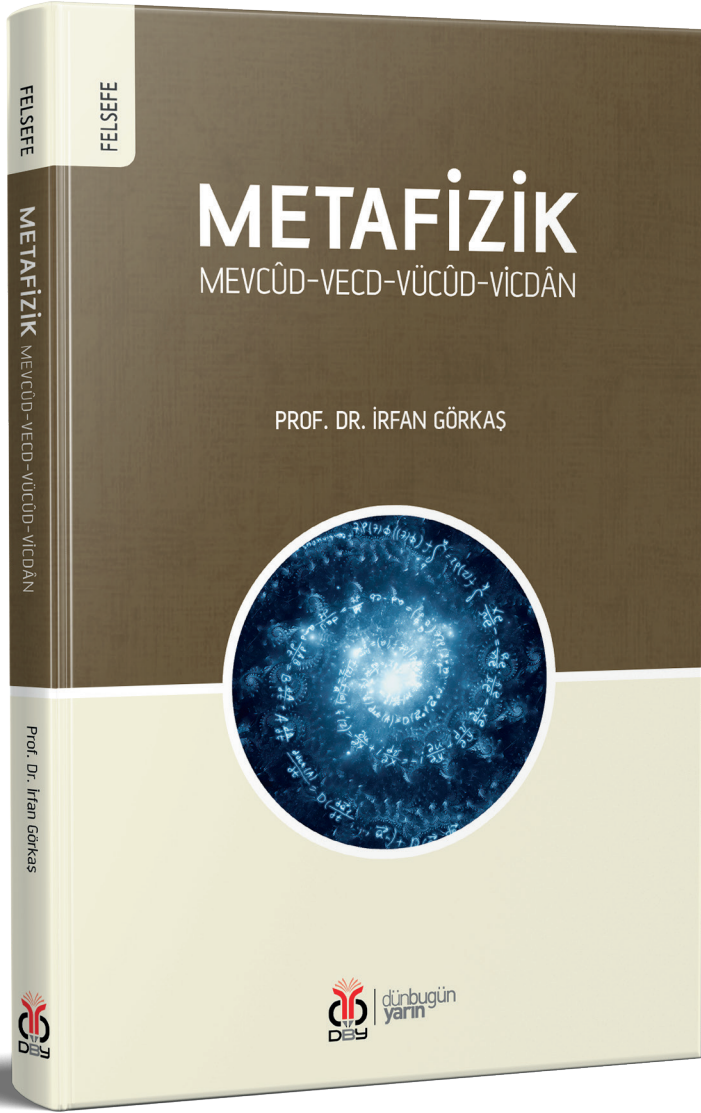
METAFİZİK

MEVCÛD-VECD-VÛCÛD-VİCDÂN

PROF. DR. İRFAN GÖRKAŞ

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2023, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 288
Felsefe: 19

ISBN 978-625-8371-99-4
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, Şubat 2023

Yazar:
İrfan Görkaş

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Editör:
İsmail Erdoğan

Kapak/Mizanpaj:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.
(Sertifika No: 46519)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Görkaş, İrfan

Metafizik: Mevcûd-Vecd-Vücûd-Vicdân

/ Yazar: İrfan Görkaş (Prof. Dr.) Editör: İsmail Erdoğan (Prof. Dr.)

İstanbul: DBY Yayınları, 2023.

202 s. ; 13,5 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 288) ___ Dizin var.

ISBN 978-625-8371-99-4

1- Felsefe 2- Metafizik

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	11
Sunuş.....	13

I. KİNDÎ METAFİZİĞİNİN TEMEL KAVRAMLARI

1. Kindî’de Felsefe.....	19
2. Felsefenin Konusu.....	21
3. Kindî’de Metafiziğin Mahiyeti: Şeyin Hakikati Bilgisinin İçeriği.....	21
4. Kindî Metafiziğinde Varlık Kavramları.....	22
4.1. Şey Kavramı.....	22
4.2. Vücûd Kavramı.....	24
4.3. Eys Kavramı.....	26
4.4. Mevcûd Kavramı.....	28
5. Kindî’de Lafız ve Tümmeller.....	29
5.1. Zâtî (Özsel) Tümmeller: Cins, Tür ve Fasl.....	31
5.2. Gayrı Zâtî (Özsel Olmayan) Tümmeller: Hâssa ve Araz-ı Âmm.....	33

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

6. Bir (el-Vâhid) ve Birlik (Vahdet) Meselesi	36
6.1. Gerçek Bir (el-Vâhid bi'l-hakîka).....	37
7. Sonuç	39
Kaynaklar	41

II.

FARABİ METAFİZİĞİNDE VARLIK (EL-MEVCÛD) TERİMİ VE EKLENTİLERİ

1. Farabi Metafiziği.....	43
1.1. Farabi Metafiziğinde Varlık Kavram/lar/ı.....	44
1.1.1. İslam Felsefesinde Varlık (Mevcûd) Terimi İhtiyacı ve Vaz'ı.....	47
1.1.2. 'Mevcûd'un Anlamı.....	49
1.1.3. Vücûd-Mevcûd Ayırımı.....	51
2. El-Mevcûd'un Eklentileri.....	53
2.1. Mevcûd: Mahiyet ve Doğru Bilgi.....	53
2.2. Öncelik ve Sonralık	54
2.3. Bilkuvve-Bilfiil.....	55
2.4. Olmayan-Değildir (Gayr-Lâ).....	57
2.5. Bizatihi ve Bilaraz	58
2.6. Zorunlu-Mümkün.....	60
2.7. İki Uç (Nihâyetey).....	63
3. el-Felsefe el-Mevcûde	65
4. Sonuç	66
Kaynaklar	68

III.

FARABİ METAFİZİĞİNDE 'VARLIKTA MÜŞTEREKLIK (EL- MEVCÛD LAFZUN MÜŞTEREK)' MESELESİ

1. Varlıkta Ortaklık Meselesi	69
1.1. 'Müşterek Lafız' Meselesi.....	71

1.2. Varlıkta (el-Mevcûd) Müştereklik ve Mahiyeti	75
2. Varlıktaki Müşterek Durumlar	79
2.1. Varlıkta (Mahiyette) Birlik	79
2.2. Varlıkta (Kategorilerde) Sürekli/sız/lik.....	80
2.2.1. Cevher: Varlıkta Süreklilik	81
2.2.2. Araz: Varlıkta Süreksizlik	83
2.2.3. Zât: Varlıkta Süreklilik	84
2.3. Varlıkta (Bir'de) Eşit/Denk/lik	87
3. Sonuç	90
Kaynaklar	92

IV.

KADI ABDÛLCEBBÂR'DA VARLIK (EL-MEVCÛD)

1. Giriş.....	93
2. Kadı Abdülcebbar'da Bilgi/bilme Meselesi.....	95
2.1. Nazarın Mahiyeti.....	95
2.2. Bilmenin Keyfiyeti	96
3. Kadı Abdülcebbar'da Varlık Kavramları	98
3.1. Vücûd ve Mahiyeti	99
3.2. Mevcûd ve Mahiyeti.....	103
3.2.1. Mevcûd Özel Bir Sıfattır	103
3.2.2. Mevcûd Apaçaktır	108
3.2.3. Mevcûd Doğrudur (Sıdk).....	109
3.2.4. Mevcûd Sâbittir	110
3.2.5. Mevcûd Müşterektir.....	111
3.2.6. Mevcûd Kadîmdir	113
3.2.7. Mevcûd Bağdır	116
4. Sonuç	118
Kaynaklar	120

V.
BÂKILLÂNÎ'DE EL-MEVJÛD KAVRAMI YAHUT
EPİSTEMOLOJİK METAFİZİK

1. Giriş.....	121
2. Bakillânî'de Epistemolojik Metafizik.....	123
2.1. Bilgi ve Tanımı	123
2.2. Bilginin Çeşitleri (Aksâmu'l-ulûm).....	125
2.3. Zorunlu İlim (el-İlim el-Zarurî).....	126
3. Bakillânî Metafiziginde Varlık (el-Mevcûd).....	128
3.1. Mevcûd ve Mahiyeti.....	128
3.2. Yokolan= Yokluk (Ma'dûm), Hem Muhaldır Hem	
Mümkündür	130
3.3. Mevcûdun (Varolan= Varlık) Çeşitleri.....	132
3.3.1. Kadîm: Öncesiz Varlık.....	132
3.3.2. Muhdes: Önceli Varlık.....	133
3.4. Muhdes Varlığın Çeşitleri.....	133
3.4.1. Bileşik Cisim.....	133
3.4.2. Cevher-i Ferd (Atom).....	134
3.4.3. Arazlar (Nitelikler).....	134
3.4.4. Arazların Varoluşu (İspatı).....	135
4. Vücûd ve Mahiyeti.....	136
4.1. Es-Sâni': Âlemin Yapıcısı/Sanatkârı.....	137
5. Sonuç.....	141
Kaynaklar	143

VI.
VECD METAFİZİĞİ:
EBÛ NASR SERRÂC ET-TUSÎ ÖRNEĞİ

1. Giriş.....	145
2. Vecd Kavramı.....	147
3. Vecd'in Mahiyeti.....	148

4. Vecdin İki Ucu: Tevâcüd Ve Vücûd.....	156
4.1. Tevâcüdün (Bidayet Vecdinin) iki kaynağı.....	159
5. Vâcid ve Türleri.....	162
5.1. Sâkin Vâcid ve Müteharrik Vâcidin Tâmlığı Meselesi.....	164
6. Sonuç.....	167
Kaynaklar	169

VII.
İBN ARABÎ ONTOLOJİSİ:
VECDKİ VİCDÂNU'L-VÜCÛD

1. İbn Arabî'nin Varlık İlkesi: İsimler ve Hazret.....	171
2. İbn Arabî'de Varlık ve Mahiyeti.....	177
2.1. Vecd'in Başlangıcı: Hayalî Vecd (Tevâcüd)	178
2.2. Gerçek Vecd (Sahih Vecd), Mahiyeti ve Çeşitleri	180
2.3. Vecdin Sonu: Vücûd ve Mahiyeti.....	183
3. Varlık (Vücûd) Haktır, Nurdur, Birdir.....	188
4. Vîcdân ve Vâcid.....	190
4.1. Vâcid-İsm'in Fiili.....	192
4.2. Vâcid-İnsan'ın Fiili	194
5. Sonuç.....	197
Kaynaklar	199
Dizin	201

ÖNSÖZ

Metafizik, İlk Felsefeyle ortak anlama sahip bir disiplindir. Metafizik varlığı ele almaktadır. Varlık ise Türk dilinde “var” öncülüne dayanmakta, hâsıl-var’ı ifade etmekte, zaman zaman “varolmak” terimiyle eşanlamlı kullanılmaktadır. O nedenle denilebilir ki metafizik, bir “varlık” ve “meta-varlık” alanıdır. Bu alan, Aristoteles tarafından “varlık olarak varlık” alanı olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda metafizik, ontolojiyle ortaklığa sahiptir.

Metafizik çalışması, bir meta-varlık çalışmasıdır ve filozofların görüşlerine yer verilmesi bakımından kısmen bir felsefe tarihidir. Bu anlamıyla metafizik ve felsefe tarihi, filozofların felsefeleri için bulup kullandığı öncül kavramlarının varlık alanı ve tarihidir. Öncül terimleri analiz edip anlamlandırması bakımından ise metafizik, bir terimler sözlüğüdür.

Bu eser, özünde bir İslam metafiziği çalışmasıdır. İslam metafiziği, “mevcûd olmak bakımından mevcûd”u ele almakta, başlangıcı ve varlık formu bakımından ontolojik metafizik ve epistemolojik metafizik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ontolojik metafizik varlığı, epistemolojik metafizik bilgiyi incelemektedir.

Günümüzden bakıldığında ise İslam metafiziği, geçmişten bize bir mirastır ve o üç grup klasik dönem bilim-insanının imzasını

taşımaktadır. Filozoflar, kelamcılar ve mutasavvıflar. O nedenle İslam metafiziği, tarihsel açıdan bir klasik dönem ürünüdür ve mirasıdır, ama modern dönemin de kaynağını oluşturmaktadır. O nedenle bir miras ve kaynak çalışması olarak bu çalışma, düşünürler açısından üç bölümden, yapısı bakımından iki bölümden oluşmaktadır. Düşünürlerin ikisi filozof, ikisi kelamcı, ikisi mutasavvıftır. Filozoflar, Kindî (ö.866) ve Farabi (ö.950), Kelamcılar Kadı Abdülcebbâr (ö. 415/1024) ve Bakıllânî (ö.403/1013), mutasavvıflar Serrrac (ö.988) ve İbn Arabî'dir (ö.1240). Yapısı bakımından iki bölümlü olan bu eser, her altı düşünürden hareketle metafiziğin iki öncül kavramı olan mevcûd ve vücûd'u, düşünürleri açısından belirginleştirmeye çalışmakta, çalışmada İbn Sina'ya (ö.1037) yer verilmemektedir.

Yapısı bakımından eserde, muhtelif dergi ve kitaplarda makale veya tebliğ metni olarak daha önce yayınlanmış altı yazı yer almaktadır, ama Bakıllânî'nin mevcûd kavramına ilk defa burada yer verilmektedir. Yapıda birlik sağlanması açısından İngilizce özetler, bu çalışmaya alınmamış, Türkçe özetler üzerinden bir sunuş yazısı eklenmiştir. Metinler ve başlıklar numaralandırılarak bir eser bütünlüğü sağlanmıştır.

Eserde yer alan bütün çalışmalar, bir bütün olarak varlığın ötesine yani "var"a odaklanmaktadır. Var ise, varlık'ın Arap dilindeki ortak/eş kavramlarını imlemektedir. Söz konusu kavramlar, aynı kökten türemiş *mevcûd*, *vücûd*, *vecd* ve *vicdan* kavramlarıdır. Varlıkla ilgili Arapça başka eş kavramlar da vardır, ama onlar bu eserin konusu değildir.

Türkçe metafiziğin iki öncülünden birisi olan "meta-varlık"a odaklanan bu eserin, metafizik alanına ve Türk İslam felsefesine mütevazı bir katkı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. İrfan Görkaş
Mevlana Konakları-Afyonkarahisar

I. KINDÎ METAFİZİĞİNİN TEMEL KAVRAMLARI

1. Kindî'de Felsefe¹

İslam düşüncesinde Kindî'yi öne çıkaran yönlerinden birisi, hiç şüphesiz onun ilk İslam filozofu olmasıdır. İkinci olarak onun felsefeye dair yaptığı muhtelif tanımlarıdır. Kindî *İlk Felsefe*'de felsefeyi tanımladığı gibi, *Fi'l-Hudûd*'da da bu tanımları tekrarlamış, felsefe tanımına verdiği önemi göstermiştir. Çünkü onun tanımları, felsefenin konusunu, amacını veren ve felsefî etkinliği belirleyen tanımlardır. Biz onun tanımlarını üç gruba ayırabiliriz.

El-Hudûd'taki ilk tanımı, felsefenin adından hareketle yaptığı felsefeye ve ilk felsefenin bir araç ve sanat olduğuna dair yaptığı tanımdır. Buna göre felsefe, hikmet sevgisidir, filozof *hikmet seven* anlamına *fila ve sufa*'dan birleşik bir kavramdır (Kindî 2014a: 184). *El-Cevâhir el-Hamse*'de felsefeyi genel anlamıyla teorik ve pratik olarak ikiye ayırır, *Kitâbu'l-Makûlât*'ta onları akıl ve duyu bilgisi olarak açıkladığını belirtir. Akıl olan, ilahî varlıkların

¹ Bu çalışma, daha önce "İrfan Görkaş, Kindî Metafiziğinin Temel Kavramları, *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Erdem*, Yıl 2021, Sayı 81, 41 - 62, 17.12.2021'de yayınlanmıştır.

başladığını, sayıların hem çokluğu hem birliği içerdiğini belirtir. Bir'i ise sayı kabul etmez, onu Bir (varlık) kabul eder. Bir'i ikiye ayırır. Gerçek Bir, Mecazî Bir. Mecazi Bir, şahıslarla gerçekleşen bir ve birliktir. Onları gerçekleştiren ise ilk sebep olan Bir'dir. Bu tür bir, gerçektir, mutlakdır, çok ve çokluk değildir. Bölünme ve değişim söz konusu değildir. Böylece meta-varlığın ikinci problemi Kindî, "zıtlar ve sebebi" temelinde iki Bir'den ve bir Birlik'ten (vâhid ve vahdet) oluşan bir 'Bir metafiziği' olarak ortaya koyar.

Kaynaklar

- Cihamî, Cirar (2002). *Mevsuatü mustalahâti'l-Kindî ve'l-Farabî*, Lübnan: Mektebetü Lübnan.
- El-Âmidî, Seyfüddin Ali b.Muhammed (2016). *El-Mübin fi şerhi meânî elfâzi'l-hukemai ve'l-mütekellimin*, çev.B.Taşkın-O.N.Demir, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Erdem, Engin ve Necmettin Pehlivan, (2012). "Varlığın ve Yokluğun Ötesi: Kemalpaşazâde'nin "Leys ve Eys'in Anlamının İncelenmesine Dair Risâle"si", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 27, s.87-116.
- İbn Hazm (2015). *er-Red ale'l-Kindî el-feylesuf*, çev.M.Uyanık-A.Akyol-S. Bolat, Ankara: Elis Yayınları.
- İbn Manzur, Lisau'l-Arab, Daru'l-mearif, Trhsz. Kahire, c.5.
- Kindî (2014a). Fi'l-Hudûd ve'r-rusum, *Felsefi Risaleler*, çev.Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik.
- Kindî (2014b). Kitabu'l-Cevhâiri'l-Hamse, *Felsefi Risaleler*, çev.Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik.
- Kindî (2014c). Fi'l-felsefeti'l-ülâ, *Felsefi Risaleler*, çev.Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik.
- Kindî (2014d). "el-Fâilü'l-hakku'l-evvelü't-tâmm ve'l-fâilü'n-nâkis ellezî hüve bi'l-mecâz", *Felsefi Risaleler*, çev.Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik.
- Kutluer, İlhan (2010). "Şey", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.39, s.34-36, İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Öçal, Şamil (2000), *Kemalpaşazâde'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türker, Ömer (2018). "Kindî Metafiziği", *Diyanet İlmî Dergi*, c.54, sayı 2, s.53-66.
- Uysal, Enver (2008). *Kindî ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları*, Bursa: Emin Yayınları.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1995), "Eys", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c.XII, İstanbul: Diyanet Vakfı.

II. FARABİ METAFİZİĞİNDE VARLIK (EL-MEVJÛD) TERİMİ VE EKLENTİLERİ

1. Farabi Metafiziği¹

Farabi'nin metafiziği, Farabi araştırmacıları tarafından *Kitabu'l-Hurûf* olarak takdim edilmektedir.² 'Harfler Kitabı' anlamına gelen *Kitabu'l-Hurûf*'un Aristoteles metafiziğinden geldiği bir gerçek. Metafizik araştırmalarının geleneksel bir diğer adı da İlk Felsefe'dir ve Aristoteles'in var olmak bakımından varlığı ele aldığı araştırmalarına verdiği isimdir. İsmi, her bir bölümünü bir harfle adlandırmasından alan Aristoteles'in *Kitabu'l-Hurûf*'u, filozofun eserlerinin öğrencileri tarafından öğretim açısından sınıflandırmasıyla yaygın *Metafizik* adıyla ortaya çıkmış, varlık olmak bakımından varlığı ele alan disiplinin genel ve yaygın adı olmuştur. Bu bakımdan Farabi'nin eserinin *Kitabu'l-Hurûf* adını taşıyor olması, İslam varlık araştırmaları geleneği bakımından anlamlı ve önemli bir adlandırmadır.

¹ Bu çalışma, "İrfan Görkaş, Farabi Metafiziğinde Varlık (El-Mevcûd) Terimi ve Eklentileri, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 11, 11 (2017/11) ss. 67-90. ISSN 2146-7846-9; e-ISSN 2458-9934-9." adıyla daha önce yayınlanmıştır.

² Bkz. Al-Farabi, *Al-Hurûf*, edited by Muhsin Mehdi, Beirut 1970, s. 141; Farabi, *Kitabu'l-Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

Kaynaklar

- Afifi, Zeynep, *el-Felsefetü'l-Tabiiyye ve'l-İlâhiyye inde'l-Farabi*, Kahire 1430/2009.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya 1984.
- Al-Farabi, *Al-Hurûf*, edited by Muhsin Mehdi, Beyrut 1970.
- Atay, Hüseyin, *İbn Sina'da Varlık Nazariyesi*, Gelişim Matbaacılık, Ankara 1983.
- Aydın, İbrahim Hakkı, *Farabi'de Metafizik Düşünce*, Bil Yay., İstanbul 2000.
- Aydın, İbrahim Hakkı, *Farabi'de Bilgi Teorisi*, Ötüken Yay., İstanbul 2003.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Sarf-Nahiv Edatlar*, İFAV, İstanbul 2014.
- Ebheri, Esirüddin, *Hidayetü'l-Hikme*, Mektebetü'l-Büşra, Karaçi Pakistan 1432/2011.
- Farabi, "Mesailün Müteferrika", *Bazu Resail ve Kütüb fi'l-Felsefe*, Ma'had Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Frankfurt 1419/1999.
- Farabi, "Risale fi Fazileti'l-Ulum, Haydarabat 1340", *Bazu Resail ve Kütüb fi'l-Felsefe*, Ma'had Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Frankfurt 1419/1999.
- Farabi, "Risale fi İsbati'l-Müfarikat", *Bazu Resail ve Kütüb fi'l-Felsefe*, Ma'had Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Frankfurt 1419/1999.
- Farabi, *es-Siyasetü'l-Medenîyye*, çev. M. Aydın-A. Şener-M. R. Ayas, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1980.
- Farabi, *Fusûlü'l-Medenî* çev. Hanifi Özcan, DEÜ Yay., İzmir 1987.
- Farabi, *Kitabu'l-Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yay., İstanbul 2008.
- Farabi, *Uyûnü'l-Mesâil*, çev. Mahmut Kaya, ed. H. G. Topdemir, Say Yay., İstanbul 2009.
- Hammond, Robert, *Farabi Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi*, çev. G. Küken ve U. Nutku, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- Kaya, Mahmut, "Farabi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1995, cilt: 12.
- Kılıç, Cevdet, *İslam Düşüncesinde Bir Metafiziği ve Farabi'nin el-Vâhid ve'l-Vâhde İsimli Eseri*, Fecr Yay., Ankara 2014.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, Ensar Yay., İstanbul 2013.
- Vural, Mehmet, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yay., Ankara 2011.
- Yasin, Cafer Ali, *el-Farabi fi Hudûdihî ve Rüsûmihi*, Beyrut 1405/1985.

III. FARABİ METAFİZİĞİNDE 'VARLIKTA MÜŞTEREKLIK (EL-MEVJÛD LAFZUN MÜŞTEREK)' MESELESİ

1. Varlıkta Ortaklık Meselesi¹

Farabi'nin (ö. 950), metafiziğinde varlık karşılığı iki kavram kullanıldığını biliyoruz. Bunlardan birincisi mevcûd, ikincisi vücûd kavramıdır. Farabi bu kavramları ayrı anlamlandırdığı gibi, aynı/eş anlamda da kullanmıştır. Metafiziğin temeli olarak vücûd ve mevcûd kavramları, düşünceye konu edildiğinde, onun varlığın kavramsal ve problematik bir analizine girişmek anlamına geleceği açıktır. Muhittin Macit'in belirttiği gibi, İbn Sina metafiziğini tam olarak kavrayabilmek için, vücûd ve mevcûd lafızlarının Arapçada nasıl vazedildiğini Farabi metafiziği üzerinden kavramak gerekmektedir. Çünkü Farabi, metafiziğinde, bu kavramların Arapçada ihdasına özel bir önem vermiş ve meseleyle ilgili eşsiz değerlendirmeler yapmıştır. Yani İslam varlık anlayışının temelinde Farabi'nin bu eşsiz değerlendirmeleri vardır. Yine Macit'e

¹ Bu çalışma, daha önce "İrfan Görkaş, Farabi Metafiziğinde 'Varlıkta Müştereklik (El-Mevcûd Lafzun Müşterek)' Meselesi, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 6, 6 (2017/2) ss. 13-34. ISSN 2146-7846-9; e-ISSN 2458-9934-9." adıyla yayınlanmıştır.

mesele varlık söz konusu olduğunda, mevcutta bir küllî-cüzî, bir umum-husus ilişkisi anlamına gelmektedir.

Netice itibarıyla Farabi, görebildiğimiz kadarıyla varlıkta ortaklığı işlediği kavramlarında, sözcüğü 'mevcûd' ile 'şey' arasında ortaklık/birlik, tümeller yani 'cins-tür' ile 'mevcûd' arasında tam eşitlik (tevâtû), 'kategoriler' ile 'mevcûd' arasında dereceli eşitlik (müşekkek, teşkik), 'cevher ve zât' ile 'mevcûd' arasında süreklilik, 'araz' ve 'mevcûd' arasında süreksizlik ve 'Bir' ile 'mevcûd' arasında eşit/denklik (musavik) durumları olmak üzere toplamda altı varlık durumundan söz etmektedir.

Kaynaklar

- Al-Farabi, *Al-Hurûf*, edited by Muhsin Mehdi, Beyrut 1970.
Ali Yasin, Cafer, *el-Farabi fi hududihî ve rüsumihî*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1405/1985, s. 646.
Cihami, Cirar, *Mevsûatu müstalahâti'l-Kindi ve'l-Farabi*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 2002, I, 190.
Durmuş, İsmail, "Müşterek", *DİA*, XXXII, 172.
Farabi, *Kitabu'l-Hurûf*, çev. Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.
Farabi, *Kitabu'l-vâhid ve'l-vahde*, neşr. Muhsin Mehdi, Casablanca 1989.
Görkaş, İrfan, "Farabi Metafizikinde Varlık (el-Mevcûd) ve Eklenmeleri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi BOZİFDER*, 2017, 11, 67-90. <http://dergipark.gov.tr/bozifder/issue/29949/310679>.
Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yayınları, İstanbul 2014.
Kılıç, Cevdet, "Farabi Bir ve Birlik", çev. Cevdet Kılıç, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (2008), ss. 441-466.
Komisyon, *El-Mucemu'l-arabiyyü'l-esasiyyü*, Naşir el-Münazzamatü'l-arabiyyetü lî't-terbiyyeti ve's-sekafeti ve'l-ulum, Tunus 1988.
Macit, Muhittin, "Teşkil", *DİA*, XL, 567.
Macit, Muhittin, *İbn Sinâ'da Metafizik ve Meşşâi Gelenek*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 99 vd.
Razi, Kutbuddin, *Risale Fi Tahkiki'l-külliyat*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2013.
Şahin, Hatice, "Türkçede Ön Ek", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2006/1, Yıl 7, Sayı 10.
Şirinov, Agil, *Nasîrüddin Tusî'de Varlık ve Uluhiyet*, İsam Yayınları, İstanbul 2011.
Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1993.
Vural, Mehmet, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis, Ankara 2011.

IV. KADI ABDÜLCEBBÂR'DA VARLIK (EL-MEVCÛD)

1. Giriş¹

Eserleri bugüne ulaşan beş Mutezilî düşünürden birisi Kadı Abdülcebbar b. Ahmed b. Halil b. Abdullah el-Hemedânî es-Ebadî'dir (ö. 415/1024).² Diğerleri, 255/868 yılında vefat eden Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, Bağdat Mu'tezilesi imamlarından Ebu'l-Huseyin el-Hayyât'ın (ö.300/912) ile 319/931'de vefat eden, Bağdat Mu'tezile Okulu düşünürlerinden olan Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Belhî ile Kadı Abdülcebbar'ın en ünlü talebelerinden birisi olan Ebu'l-Huseyin Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Basrî'dir.

Memleketi Esterebad ve Hemedan'da fıkıh, hadis ve Eşarî kelâmı tahsil etti, 346/957'de Basra'ya giderek Ebu Haşim el-Cübbâî'nin öğrencisi olan Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali

¹ Bu çalışma daha önce, "İrfan Görkaş, Kadı Abdülcebbar'da Varlık (el-Mevcûd), *Ankara Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Sosyal Beşeri Bilimler Kitabı*, Ed.F.Gasımova, D.Abdazımova, İKSAD Yayınevi, Ankara 2019, ss.800-814. ISBN-978-605-7811-28-8."da yayınlanmıştır.

² Hüseyin Hansu, "Mutezile Araştırmalarında Kaynak Problemi", *Marife*, 3/3, (Konya 2003): 55-71.

tezahür etmektedirler. Bu anlamıyla mevcûd, yani kadîm Kadı Abdülcebâr'a göre Allah'tır. İlaveten kadîm varlıktaki sürekliliği anlatmaktadır. O nedenle kadîm niteliği aynı zamanda varlık için bir ortaklığı ortaya koymaktadır. Yani hem Allah, hem diğerleri hem varlıktır, hem sürekliliktir. Ancak bizler, hâdis varlıkları, ezeli ve ebedi değiliz. Sonuçta öz-nitelik olarak mevcûd'un, birisi önce olan, diğeri zemin dayanak olan varlık olmak üzere iki ilke anlamı içermektedir. Kendisine işaret edilir, yani reel varlık olarak mevcûd ise vücûdun atomlarla birleşmesinden (ictima) ortaya çıkan varlığı ifade etmektedir. Bu anlamıyla mevcûd, bileşik bir varlıktır. Cisim olarak da adlandırılmaktadır. Cisimden ayrılmayan dört varlık tarzı ise birleşme (ictima), ayrılma (iftirak), hareket ve sükûn olmaktadır. Bunlar daha önce belirtildiği gibi 'vücûd' kavramının içerikleridir. Reel varlığın zihindeki karşılığı da mevcûd'un doğru bilgi içeriğidir. Mevcûd olarak varlık, önermelerde ve kıyaslarda bağı ifade etmektedir. Özetle varlık, Kadı Abdülcebâr'a göre tanımlamaz ve apaçıktır, kadimdir, doğrudur (sıdk), gerçektir (sâbit), müşterektir ve bağıdır.

Kaynaklar

- Hüseyin Hansu, "Mutezile Araştırmalarında Kaynak Problemi", *Marife*, 3/3, (Konya 2003): 55-71.
- Metin Yurdagür, "Kadı Abdülcebâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2001), 24: 111-113.
- İlyas Çelebi, "Giriş", *Şerh usûli'l-hamse*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2000), 1: 46-48.
- Kadı Abdülcebâr, *Şerh usûli'l-hamse*, 1: 64-65.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (Kahire: Daru'l-mearif, trhsiz.), 5: 4850.
- İsmail Fenni Ertuğrul, *Lügatçe-i Felsefe*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341), 62.
- Kadı Abdülcebâr, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhid ve'l-adl*, thk.Mahmud Muhammed Kasım, mür.İbrahim Medkur, 1958, c.5, s.232.
- İrfan Görkaş, "Farabi Metafizisinde Varlık (El-Mevcûd) Terimi Ve Ek-lentileri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (BOZİFDER), (2017), 11: 67-90.

V. BÂKILLÂNÎ'DE EL-MEVCÛD KAVRAMI YAHUT EPİSTEMOLOJİK METAFİZİK

1. Giriş

Yazımıza¹ iki tanımla giriş yapmak istiyoruz. Birincisi Bakillânî'nin kısa bir tanıtımı, ikincisi temhîd'in tanıtımı. Bakillânî (330/941-403/1013), 10 ve 11.yüzyılda yaşamış bir İslam düşünürüdür. Ataları Bakla ticaretiyle meşgul olduklarından Bakillânî adıyla tanınmıştır. Basralıdır. Eşarî'nin öğrencilerinden zamanının fıkıh, kelim, usul, ahlak vb. ilimlerini tahsil etmiş, kelimde öne çıkmıştır. Eğitimini Bağdat'ta tamamlamış, Basra'ya dönmüş, Basra camiinde dersler vermiş, Büveyhî emiri Adududdevle'nin daveti üzerine Şiraz'a gitmiş, Şirazlı Mutezile ve Bizanslı papazlarla katıldığı münazaralarda hep başarılı olmuştur. Şehzade Simaüddeve'nin hocalığını yapmış, ünlü eseri *Temhid'i* Adududdevle'ye ithaf etmiştir. Adududdevle'nin ölümü üzerine Bağdat'a yerleşmiş, ölümüne kadar Mansûr Camii'nde müderrislik yapmıştır. Ellibeş civarında eserinin olduğu belirtilmekte, Gölcük sekiz eserini tanıtmaktadır.² Kadılık, Kadıkudatlık, müderrislik hatta elçilik gö-

¹ Bu yazı, ilk defa burada yer almaktadır.

² Hayatı ve eserleri için bk. Şerafettin Gölcük, "Bakillânî", *DİA*, İstanbul 1994, c.4, s.531-535.

Kaynaklar

- Şerafettin Gölcük, “Bakillâni”, *DİA*, İstanbul 1994, c.4, s.531-535.
Bekir Topaloğlu, “et-Temhid”, *DİA*, İstanbul 2011, c.40, s.415-416.
Sabunî, *el-Bidaye fi usuli'd-din*, thk.Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2000, s.17.
Sabunî, *Kitabu'l-Bidaye mine'l-kişaye fi'l-hidaye fi usuli'd-din*, thk.Fethullah Hueyf, Daru'l-mearif, Mısır 1969, s.29.
Bakillâni, *Kitabu't-Temhid*, el-Mektebetü'ş-Şarkiyye, Beyrut 1957, c.1, s.6, 7.
Kadı Beydavi, *Tavâliu'l-envâr*, çev.İ Çelebi, M.Çınar, Yazma eserler kurumu, İstanbul 2014, s.48, 49.

VI. VECD METAFİZİĞİ: EBÛ NASR SERRÂC ET-TUSÎ ÖRNEĞİ

1. Giriş¹

Ebû Nasr Serrâc'ın adı Abdullah bin Ali'dir, Ebû Nasr künyesidir. Serrâc ismini saraçlık mesleğinden almakta, *Tâvûsu'l-fukarâ* adıyla anılmaktadır. Onuncu yüzyılda yaşamış olan Serrâc 378/988'de Tûs şehrinde vefât etmiştir. Ebû Nasr Serrâc klasik tasavvufun ilk müelliflerindedir. Ebû Nasr Serrâc eserindeki vecd kavramını İbnü'l-Arabî'den² almakta ve İbnü'l-Arabî'nin *Kitabu'l-vecd*'ini eserinde özetlemektedir.³ O nedenle Serrâc'ın

¹ Bu çalışma, daha önce “Vecd Metafiziği: Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî Örneği”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. [BOZİFDER]*, 13, 13 (2018/13) ss. 13-34., adıyla yayınlanmıştır.

² İbnü'l-Arabî, meşhur sufi-mütefekkir Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) değildir. O, Serrâc'ın kaynağı olan İbnü'l-Arabî'dir (ö.341/952). İbnü'l-Arabî, Basra'da doğmuş, Endülüslü filozof İbn Meserre'yle (ö.319/931) görüşmüş, hayatının sonlarında Mekke'ye yerleşmiş, 'şeyhü'l-harem' ünvanıyla tanınmış, Mekke'de vefat etmiştir. O ilk sufi müelliflerden birisidir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, “İbnü'l-Arâbî, Ebû Saîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul: TDV Yay., 1999), 493.

³ Bkz.Ebû Nasr Serrâc et-Tusî, *el-Lüma'*, Thk.Abdülhalim Mahmud ve Taha Abdülbaki Sürur, Daru'l-kütübî'l-hadise, Mısır 1380/1960, s. 375-390.

tamlık öznedede değil, elde edilen vecddedir. Öznedeki hareket ve sükûnet ise öznenin tamlığından değil, o vecdin tamlığından kaynaklanmaktadır.

Serrâc, metafiziğinin temel kavramı olan ‘vecd’i, genel olarak ayetlerle ve cins-tür ilişkisiyle temellendirmektedir. Yani vecd cinstir, ‘bidayet-nihayet, fiil-infial, keşf-vicdan’ kavramlarıyla kavramlaştırılan haller kalbin birer vecd hali olarak vecdin varlık türleridir. O nedenle Serrâc metafiziği, özü itibarıyla bir duyum ve duyusu, yani öz metafiziğidir ve öze ilave olan varlık kategorisi olarak fiil ve infial halidir. Bir bütün olarak bakıldığında ise vecd metafiziği, bütün bunlara ilaveten bir ahlak metafiziğidir. Yani vecd, ahlakın öz/bâtın kısmını oluşturmakta, özne bu özle hakikate ulaşmaktadır. Ancak Serrâc’ın metafiziğinde yoğun olarak ‘bidayet vecdi (tevâcüd)’ ile ‘vasat vecdi’ üzerinde durulmaktadır. ‘Gaye vecd’ olan ‘vücûd vecdi’ üzerinde durulmamakta, onun ‘nihayet vecdi’ olduğu söylenilmekle yetinilmektedir. Üzerinde durulmayan bu husus, Serrâc’ın vecd metafiziğinde bir noksanlıktır. Öyle anlaşılıyor ki bu noksanlık İslam düşüncesinde ancak Muhyiddin İbn Arabî ile giderilebilecektir. Bu noksanlığın giderilmesiyle vecd metafiziği, İslam düşüncesindeki metafizikler arasında önemli ve cezbedici bir tür haline gelecektir.

Kaynaklar

- Ahmed Muhtâr Ömer. “V-c-d Madde 5550”. *Mu’cemu’l-luğati’l-Arabîyyeti’l-muâsıra*. Kahire: Âlemü’l-kütüb, 2008.
- Ali Sedad. *Mizanu’l-ukul fi’l-mantık ve’l-usul*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1303.
- Aristoteles. *Metafizik*, trc. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- Aristoteles. *Metafizik*, trc. Y. Guru Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Cebecioglu, Ethem. “İbnü’l-Arâbî, Ebû Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 493. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ceyhan, Semih. “Vecd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 583-584. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrı, Mustafa. “İbn Meserre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 188-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

VII. İBN ARABÎ ONTOLOJİSİ: VECDEKİ VİCDÂNU’L-VÜCÛD

1. İbn Arabî’nin Varlık İlkesi: İsimler ve Hazret¹

Belirtilen nedenlerle ünlü eseri *el-Fütühât el-Mekkiyye*² temel alınarak İbn Arabî metafiziğinin vecd ve türevleri analiz edilecek, varlığa bakışı belirlenmeye çalışılacaktır. Onun varlığa bakışına geçmeden önce metafiziğinin temel ilkesini belirlememiz gerekmektedir.

Girişe İbn Arabî’le ilgili üç hususu belirterek başlayabiliriz. Birincisi İbn Arabî İslam metafiziğinin önemli düşünürlerinden

¹ Bu çalışma, daha önce “İrfan Görkaş, İbn Arabî Ontolojisi: Vecddeki Vîcdânu’l-Vücûd, *Ankara Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Sosyal Beşeri Bilimler Kitabı*, Ed.F.Gasımova, D.Abdazımova, İKSAD Yayınevi, Ankara 2019, ss.785-799. ISBN-978-605-7811-28-8.”da yayınlanmıştır.

² Eser her cildinde, İbn Arabî için el-şeyh, el-imam, hatemü’l-evliya niteleklerini kullanmakta, İbn Arabî adıyla şöhret bulduğunu belirtmektedir. Şeyhü’l-el-imam, hatemü’l-evliya Ebi Bekr Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b.Ahmed b.Abdillah, el-Hatemî el-Ma’ruf b.Arabî, *el-Fütühât el-Mekkiyye*, neşr. Ahmet Şemseddin, Daru kütübî’l-ilmîyye, Beyrut 1999, c.4, s.248; Bizim atflarımız bu esere “İbn Arabî, *el-Fütühât*, c.4,” şeklinde olacaktır.

görünmektedir. O, hem Kur'an'dan ayetlere, hem Kudsi hadis-
lere dayanmaktadır. Buna mukabil, isimler teorisi, sabit ayınlar,
nur ve onların ademdeki/maddedeki zuhuru anlayışıyla Platoncu
ve Yeni Platoncu olarak görünmektedir.

Kaynaklar

- DEMİRCİ, Mehmet, "Hazret", *DİA*, c.17, İstanbul 1998.
EL-KÂŞÂNÎ, Kemalüddin Abdürrezzak, *Istılâhâtü's-sufiyye*, thk.Mehmed
Kemal İbrahim Cafer, el-Matbaa Emir, Kum 1370.
EZ-ZUBÎ, Mahmud, "Hazret", *Mucemu's-sufiyye*, Daru'l-celil, Beyrut 2004.
GÖRKAŞ, İrfan, "Vecd Metafiziği: Ebû Nasr Serrâc et-Tûsi Örneği", *Bozok
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 13, 13 (2018/13)
ss. 13-34.
İBN ARABÎ, "el-Hakk, Hazretü'l-ismi'l-hak", *el-Fütühât*, c.8.
İBN ARABÎ, "el-Vâhidü'l-Ahad, Hazretü't-tevhid", *el-Fütühât*, neşr. Ah-
met Şemseddin, c.9.
İBN ARABÎ, "en-Nur, Hazretü'n-nur", *el-Fütühât*, c.9.
İBN ARABÎ, "Hazretü Vicdân", *el-Fütühât*, c.8.
İBN ARABÎ, "Tevâcüd", *el-Fütühât*, c.5.
İBN ARABÎ, "Vecd", *el-Fütühât*, c.5.
İBN ARABÎ, "Vücûd", *el-Fütühât*, c.5.
İBN ARABÎ, *el-Fütühât*, c.7.
İBN ARABÎ, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev.Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İst-
anbul 2015, c.16, 17.
İBN ARABÎ, *İnşau'd-devair*, Neşr. Asım İbrahim el-Keyyalî eş-Şazeli ez-
Zerkavî, Trhsz..
İBN ARABÎ, Şeyhü'l-el-imam, hatemü'l-evliya Ebi Bekr Muhyiddin Mu-
hammed b. Ali b. Muhammed b.Ahmed b.Abdillah, el-Hatemî el-
Ma'ruf b.Arabî, *el-Fütühât el-Mekkiyye*, neşr. Ahmet Şemseddin, Daru
kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1999, c.4.
İBN MANZUR, "Vecede", *Lisanu'l-arab*, Darulmaarif, Kahire trsz., c.6.
İZUTSU, Toshihiko, *İbn Arabî'nin Fusus'undaki Anahtar Kavramlar*, çev.
Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs, İstanbul 2015.
KANAR, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2011.
KONUK, Ahmet Avni, *Fusus'u'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Türkiye Yazma
Eserler Kurumu, İstanbul 2017, c.1.
MEDKUR, İbrahim, *El-mu'cemu'l-felsefi*, Kahire 1983.

DİZİN

A	F
Adududdevle 121	Faal Akıl 63
Aposteriori 124	Fâil-i muhtar 97
Apriori 124	
Atom 109, 133, 134	G
B	Gayr-ı mevcûd 45, 57, 58, 59, 80
Beytü'l-hikme 13	Gazzâlî 146
Bizatili mevcûd 59	Gerçek felsefe 65
Bozuk felsefe 65	Gölge varlık 184
Büveyhî 121, 122	H
C	Hargüşî 146
Câhız 93	Hayal 17, 174, 175, 180, 184
Cezbe 159	Hayalî vecd 16, 178, 180, 186, 197
Cübbâî 93, 105, 106, 122	Hayyât 93
Cüneyd-i Bağdâdî 146	Hazreti vicdân 178, 190, 197
D	Hemedan 93
Dehriye 140	Hikmet 19, 161, 162, 168, 181, 188
E	Hücvirî 146
Ebheri 53, 67, 68	İ
Erdem 13, 19, 26, 41	İbdâ 27, 39
Esterebad 93	İbn Meserre 145, 169
Eys 14, 22, 24, 26, 27, 28, 39, 41	İbn Rüşd 87, 150
Ezelî nur 188, 189	İbn Sina 12, 17, 41, 52, 67, 68, 69, 90
	İlahî hazret 17, 174, 175, 176, 192, 197, 198

İlahî isim 175, 192
İlk felsefe 13, 19, 20, 21, 22, 24, 26,
28, 30, 43, 65
İllet 22, 23, 24, 53, 64, 97, 102, 135
İnniyye 14, 22, 24, 39
İstiğrak 157
İstimrârü'l-vücûd 113
İzafî varlık 184

K

Kesin felsefe 65
Kuşeyrî 146, 151, 152, 157, 158, 170
Kün emri 190, 191, 198

L

Leys 24, 26, 27, 28, 41

M

Ma'dûm 16, 116, 125, 128, 130, 131,
132, 141, 154, 183
Makdûrat 131
Mebâdi 63
Melissos 58
Meta-mevcûd 66, 67, 141
Meta-varlık/varlığ 11, 12, 13, 39, 40, 41
Meta-vecd 172, 175, 197
Mudayyak vâcib 97
Muhassis 15, 99, 100, 101, 119
Muhayyer vâcib 97
Mutezile/mu'tezile 93, 94, 95, 120,
121, 173
Mutezili/mu'tezili 95
Mutlak bir 38, 47
Mutlak varlık 184
Müfarik 52
Mükaşefe 152
Müsadefe 148, 149, 150, 152, 154, 168
Müşekkek lafız 74
Müşterek varlık 40
Müteahhik 129
Müteradif 38, 71, 75, 85, 91, 154

O

Ortak lafız 14, 71

P

Parmenides 45, 80

S-Ş

Sabunî 124, 143
Sahih vecd 16, 180, 186, 197
Sühreverdî 146, 161, 170
Sülemî 146
Şiraz 121

T

Tecellî 196
Tevâcüd 16, 67, 146, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 168,
169, 172, 177, 178, 179, 180, 185,
186, 197, 198, 199
Tibâu'l-eshâ 29

V

Vâcid 16, 146, 147, 152, 159, 161,
162, 163, 164, 166, 168, 177, 178,
189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198
Vecd metafiziği 145, 155, 156, 167,
168, 169, 177, 197, 199
Vicdânu'l-hak 186, 187
Vicdânu'l-vücûd 171, 186
Vücûdu'l-hak 186
Vücûdu'l-hakk 196
Vücûdu'l-havâdis 101, 138
Vücûdu'l-havâs 24
Vücûdu'l-ictima 100
Vücûdu'l-iftirak 100

Y

Yetkin felsefe 65

Z

Zannî felsefe 65
Zorunlu ilim 123, 125, 126, 127

METAFİZİK

MEVCÛD-VECD-VÛCÛD-VİCDÂN

Metafizik, İlk Felsefeyle ortak anlama sahip bir disiplindir. Metafizik varlığı ele almaktadır. Varlık ise Türk dilinde "var" öncülüne dayanmakta, hâsıl-var'ı ifade etmekte, zaman zaman "varolmak" terimiyle eşanlamlı kullanılmaktadır. O nedenle denilebilir ki metafizik, bir "varlık" ve "meta-varlık" alanıdır. Bu alan, Aristoteles tarafından "varlık olarak varlık" alanı olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda metafizik, ontolojiyle ortaklığa sahiptir. Bu eser, özünde bir İslam metafiziği çalışmasıdır. İslam metafiziği, "mevcûd olmak bakımından mevcûd"u ele almakta, başlangıcı ve varlık formu bakımından ontolojik metafizik ve epistemolojik metafizik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ontolojik metafizik varlığı, epistemolojik metafizik bilgiyi incelemektedir. Günümüzden bakıldığında ise İslam metafiziği, geçmişten bize bir mirastır ve o üç grup klasik dönem bilim-insanın imzasını taşımaktadır. Filozoflar, kelimacılar ve mutasavvıflar. O nedenle İslam metafiziği, tarihsel açıdan bir klasik dönem ürünüdür ve mirasıdır, ama modern dönemin de kaynağını oluşturmaktadır. O nedenle bir miras ve kaynak çalışması olarak bu çalışma, düşünürler açısından üç bölümden, yapısı bakımından iki bölümden oluşmaktadır. Düşünürlerin ikisi filozof, ikisi kelimacı, ikisi mutasavvıftır. Filozoflar, Kindî (ö.866) ve Farabî (ö.950), Kelamcılar Kadî Abdülcebbar (ö. 415/1024) ve Bakıllânî (ö.403/1013), mutasavvıflar Serrrac (ö.988) ve İbn Arabî'dir (ö.1240). Yapısı bakımından iki bölümlü olan bu eser, her altı düşünürden hareketle metafiziğin iki öncül kavramı olan mevcûd ve vücûd'u, düşünürleri açısından belirginleştirmeye çalışmakta, İbn Sina'ya (ö.1037) yer verilmemektedir.

